

راهبردهای سیاستی قوی شدن جمهوری اسلامی ایران از طریق جهش تولید

جهش اقتصادی در پرتو تحول در فرهنگ، علم و فناوری و اقتصاد دانش بنیان

سال ۱۳۹۹ را در حالی آغاز می‌کنیم که چشم‌ها به نقطه شکوفاتر شدن اقتصادی ایران و رسیدن به ظرفیت‌های مؤثرتری از تمدن نوین اسلامی دوخته شده است. با نگاه به شعار امسال که «جهش تولید» است، دوازده سال متوالی است که رهبری حکیم انقلاب، دولت و ملت و همچنین اندیشمندان جامعه را به اهداف اقتصادی راهبردی و تقویت قدرت اقتصادی و عزت ملی و جهانی جمهوری اسلامی ایران توجه می‌دهند. با همین نگاه سال ۱۳۸۷ را سال نوآوری و شکوفایی، سال ۱۳۸۸ را سال حرکت به سمت اصلاح الگوی مصرف، سال ۱۳۸۹ را به عنوان سال همت مضاعف و کار مضاعف، سال ۱۳۹۰ را به عنوان سال جهاد اقتصادی و سال ۱۳۹۱ را به عنوان سال تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی برجسته نمودند. همچنین در مسیر توجه به قدرت و توان اقتصادی و سیاسی کشور، سال ۱۳۹۲ را سال حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی، سال ۱۳۹۳ را سال اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی، سال ۱۳۹۵ را سال اقتصاد مقاومتی اقدام و عمل، سال ۱۳۹۶ را با برجسته کردن تولید و اشتغال به عنوان سال اقتصاد مقاومتی تولید و اشتغال، سال ۱۳۹۷ را سال حمایت از کالای ایرانی، سال ۱۳۹۸ را سال رونق تولید و درنهایت، مجدداً روی عرصه تولید ملی تأکید نمودند و سال ۱۳۹۹ را سال «جهش تولید» نامگذاری کردند.

نتایج این نگاه دوراندیشانه، الهی و معطوف به منافع ملی و تلاش دولت‌ها و بخش خصوصی و مشارکت دانشگاهیان در تقویت صنایع کشاورزی، غذایی و انرژی را در تقویت زیرساخت‌های تولید ملی به وضوح می‌بینیم. در شرایط امروز که ویروس کرونا به عنوان یک ویروس فراگیر بیش از ۱۷۰ کشور جهان را تحت‌الشعاع خود قرار داده است و کشورهای پیشرفته جهان در اولیات زندگی که مرتبط با مواد غذایی مثل انواع پروتئین‌ها، لبنیات، سبزیجات و انواع میوه‌ها و تولیدات کشاورزی و تولیدات مرتبط با بهداشت و سلامت دچار بحران شده‌اند، جمهوری اسلامی ایران از وضعیت بسیار خوب و وفور نعمت‌های مرتبط با احتیاجات مهم زندگی برخوردار است.

در ادامه مسیر باید به این مهم توجه داشته باشیم که لازمه قدرت و قوی شدن ایران، رشد متناسب و توجه به همه مؤلفه‌های جهش اقتصادی است. درواقع، قدرت ایران یک پیکره به هم پیوسته است که نمی‌توان به صورت تک‌نگارانه و تک‌علتی به آن نگاه کرد. همان‌طور که رهبر حکیم انقلاب^۱ از مؤلفه‌های این پیکره با تکیه بر ارزش‌های فردی و اجتماعی اسلام و عمل به احکام اسلامی بر این مینا تأکید کردند که:

«قوی شدن کشور جزو هدف‌های ماست. این هم از خطوط اصلی نسخه بعثت است؛ این هم از بعثت گرفته شده؛ این هم از قرآن گرفته شده. قرآن می‌فرماید که «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»^۲؛ هر چه می‌توانید قوت را زیاد کنید. حالا این قوت در وهله اول، در نگاه اول، ممکن است قوت نظامی به نظر برسد، لکن ظاهراً

^۱ سخنرانی مقام معظم رهبری به مناسبت روز مبعث در ۱۳۹۹/۱/۳

^۲ سوره انفال، آیه ۶۰

خیلی وسیع تر از دامنه قوت نظامی است. ابعاد قوت ابعاد وسیعی است؛ ابعاد اقتصادی دارد، قوت اقتصادی، قوت علمی، قوت فرهنگی، قوت سیاسی - که زمینه‌ساز قوت سیاسی، استقلال سیاسی است - و قوت تبلیغی».

یکی از نکات محوری در سخن نوروزی رهبر حکیم انقلاب اسلامی، توجه دادن به «جهش تولید» به عنوان یکی از اجزاء و عناصر مهم قدرت و قوی شدن ایران اسلامی است^۱ که همین بُعد مهم را عنوان شعار سال ۱۳۹۹ قرار داده‌اند که مناسب است ستاد فرهنگ، ستاد علم و فناوری و شوراهای تخصصی و کمیسیون‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی بر آن متمرکز شوند و سیاست‌های راهبردی و محوری را جهت طرح در شورای عالی انقلاب فرهنگی، ستاد نقشه جامع علمی کشور، ستاد هماهنگی مهندسی فرهنگی تدوین و پیشنهاد کنند. دوازده محور مهم به شرح ذیل مورد توجه قرار گرفته است که به نظر می‌رسد توجه به آنها موجب تغییرات مهم و اثرگذار هم در مسیر جهش تولید و هم تأثیرگذاری کلیدی بر حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی دارد:

(۱) **جهش اقتصادی در چارچوب نظام معرفتی و ارزشی اسلام:** باید در نظر داشت که زیرساخت نظام معرفتی و فکری هر کشور است که زیرساخت ارزشی آن را شکل داده و مسیر حرکت را جهت‌دهی می‌کند. بر این اساس در جمهوری اسلامی ایران، مبانی معرفتی و اصول اعتقادی اسلام، چشم‌انداز و مسیر حرکت جهش اقتصاد را تعریف کرده و راه را ترسیم می‌کند و نمی‌توان بدون چنین زیرساخت معرفتی در سطوح دیگر به توفیقی دست یافت. در چنین چارچوبی، توجه به ارزش‌های الهی موجب افزایش توان انسانی و برکت تولید می‌شود: اثر ایمان و تقوا (وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ^۲)، شکرگذاری (لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ^۳) و یا توبه و استغفار (وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ^۴) به عنوان ارزش‌های دینی و اعتقادی در پشتیبانی از توفیق و جهش در تولید و اقتصاد، همان مبانی موجودی است که امروزه غفلت از آنها به مشکلات معیشتی و اقتصادی منجر شده است. بنابراین، انطباق رفتارها و انتظارات مردم با آموزه‌های دینی یکی از راهبردهای اصلی جهش تولید اقتصادی است.

(۲) **تناسب نهادها و ظرفیت‌ها با ارزش‌های انقلاب اسلامی:** در چارچوب جهان‌بینی الهی، نهادها و برنامه‌های اقتصادی نیز باید مبتنی بر مبانی ارزشی و جهان‌بینی اسلامی حرکت کند و این سه محور عمومی مورد توجه قرار گیرد در ساختارها و سازه‌های تولید تدبیر شود: الف) عدم تضاد ظرفیت‌های نهادی و برنامه‌های اجرایی با مبانی و ارزش‌های اسلامی؛ ب) پرهیز از هر نوع وابستگی در تولیدات راهبردی که در صورت تحریم یا موانع همچون قطع ارتباط عملی به دلیل بلایای طبیعی یا ساختگی مثل کرونا که ابعاد نگران‌کننده چند وجهی دارد، منجر به خطرزایی در نیازهای اساسی جامعه مثل غذا، آب، تولیدات مرتبط با سلامت و درمان شود؛ و ج) توجه به این اصل مهم که قوی شدن ایران محصول یک پیکره و نظام‌واره به هم پیوسته است و ایران قدرتمند محصول نظام سیاسی قدرتمند، علم و فناوری نوآورانه، اقتصاد قوی و فرهنگ قدرتمند است.

^۱ پیام نوروزی مقام معظم رهبری به مناسب آغاز سال ۱۳۹۹

^۲ «و اگر اهل شهرها و روستاها ایمان می‌آوردند و پروا پیشه می‌کردند مسلمان (درهای) برکت‌هایی از آسمان و زمین را بر روی آنها می‌گشودیم» (سوره اعراف، آیه ۹۶)

^۳ «اگر سپاسگذارید، هر آینه افزون‌تر به شما می‌دهم» (سوره ابراهیم، آیه ۷)

^۴ «و ای قوم من از پروردگارتان طلب آموزش نموده و سپس به سوی او بازگردید تا باران مفید را از آسمان پی در پی به سویتان بفرستد و نیرویی بر نیرویتان اضافه کند» (سوره هود، آیه ۵۲)

۳) **تقویت فرهنگ کار^۱ متناسب با جهش تولید:** فرهنگ‌سازی معطوف به تولید مبتنی بر تقویت کار جمعی و روحیه تعاون، تقویت مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، اعتماد اجتماعی ارتباطات سالم بین فردی، بین‌قومی و بین‌فرهنگی، تقویت امید به آینده و روحیه نشاط و خودباوری، تقویت عزم ملی، افزایش درک اجتماعی نسبت به ضرورت جهش اقتصادی، ایثار، انضباط اجتماعی، سازگاری اجتماعی، پرهیز از اسراف، اصلاح الگوی مصرف، تقویت روحیه قناعت^۲، رعایت حقوقی فردی و اجتماعی دیگران، پرهیز از دروغ، تدلیس، تجسس در امور دیگران، انجام کامل کارها و مسئولیت‌ها، تعهد نسبت به زمانبندی‌ها و از همه مهم‌تر، تقویت روحیه کار برای رضای خداوند متعال که منجر به کاهش توقعات اجتماعی و عمل بدون حاشیه و تخریب می‌شود.

۴) **تغییر الگوواره‌ها و نظام‌های حکمرانی منابع تولید در بستر دوفضایی شدن جهان و توجه به جهان مجازی به موازات جهان فیزیکی:** در واقع ما نیازمند اصلاح نگرش به واقعیت جهان در بستر دوفضایی‌گرایی و تغییر نهادها و ساختارهای تولید مبتنی بر دوفضایی بودگی و اصلاح روندها و فرآیندهای تولید بر مبنای دوفضایی شدن هستیم (عاملی، ۱۳۸۲ الف، ب، ج؛ عاملی، ۱۳۹۰ الف، ب؛ عاملی، ۱۳۹۶ الف، ب؛ عاملی، ۱۳۹۷) که این سه حکایت از الگوواره جدید نظام حکمرانی تولید دارد. این تغییر تنها شامل حال تولید و نظام تولید نمی‌شود، بلکه شامل کل نظام حکمرانی در حوزه دولت، مجلس و نظام قضایی و زیرشاخه‌های مرتبط با آموزش، پژوهش، سلامت، تشخیص، درمان و همچنین صنعت، خدمات و کشاورزی نیز هست. در واقع شکل‌گیری صنعت، کشاورزی و خدمات ۴,۰ منعکس‌کننده ابعاد ترکیبی فضای فیزیکی و سایبری و حاکمیت هوش مصنوعی بر مدیریت بینابینی فضای فیزیکی و فضای سایبری است. تقویت فضای مجازی در سطح زیرساخت‌های فنی، حقوقی، فرهنگی و اجتماعی و محتوا و خدمات مبتنی بر فضاهای ترکیبی فیزیکی و مجازی و توسعه زیرساخت‌های فناوری به عنوان یکی از اصلی‌ترین عوامل جهش اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. به عبارت دیگر، فیزیکی- مجازی شدن تولید صنعتی، بر استفاده گسترده از فناوری‌های ماشین به ماشین و اینترنت اشیاء برای کمک همزمان به تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان استوار است تا به افزایش خودکارسازی فرایندها، بهبود ارتباطات و نظارت، همراه با خودعیب‌یابی و سطوح جدید تجزیه و تحلیل اطلاعات برای فراهم کردن آینده‌ای غنی از تولید، کمک کند. صنعت ۴,۰ با دامنه گسترده‌ای از مفاهیم مانند توسعه ماشینی شدن و خودکار شدن، دیجیتال شدن، شبکه‌سازی و کوچک‌سازی^۳ روبروست. فناوری‌های اصلی و محوری صنعت ۴,۰ نیز که پیش‌ران‌های اصلی انقلاب صنعتی چهارم هستند، شامل هوش مصنوعی و بزرگ‌داده و تجزیه و تحلیل داده، یکپارچگی عمودی و افقی، سامانه‌های سایبری- فیزیکی، رباتیک، شبیه‌سازی، سامانه‌های تعبیه شده^۴، اینترنت همه پدیده‌ها، دستگاه‌ها و ماشین‌های خودران، امنیت سایبری، فناوری‌های مجازی‌سازی، چاپ سه‌بعدی، فناوری‌های ابری، فناوری‌های موبایل، ساخت افزایشی^۵، اینترنت صنعتی و نانوفناوری، صنعت واقعیت گسترده^۶ و غیره می‌باشند. بر این اساس، اصلاح نظام حکمرانی به‌طور عام و نظام

^۱ راهبرد کلان ۸ سند مهندسی فرهنگ به طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف اختصاص پیدا کرده است که بر راهبردها و برنامه‌های اقدام مهمی در این سند برجسته شده است که می‌تواند مبنای تقویت فرهنگ کار و کار جمعی و جهاد اقتصادی و تولید ثروت قرار گیرد.

^۲ <http://farsi.khamenei.ir/keyword-content?id=1442>

^۳ Miniaturization

^۴ Embedded systems

^۵ Additive manufacturing

^۶ Extended Reality

حکمرانی تولید با نگاه خاص، عامل مهم و بنیادین برای جهش تولید و قوی شدن ایرانی اسلامی است. البته همواره لازم است برای جبران چالش‌ها در فضای فیزیکی- طبیعی (فضای اول) در فضای واقعی- مجازی و برعکس داشتن امکان جبران در فضای فیزیکی- طبیعی (فضای اول) در صورت بحران در فضای واقعی مجازی (فضای دوم) تدبیر نمود. شرایط کرونایی حاضر، نمونه بارز برای چالش ارتباطی، نه فقط ارتباط انسان با انسان، بلکه ارتباط انسان با طبیعت و اشیاء در فضای فیزیکی- طبیعی (فضای اول) به حساب می‌آید که مکانیسم‌های جبران آن در بسیاری از زمینه‌ها در فضای واقعی- مجازی (فضای دوم) قابل جبران است.

۵) اصلاح ساختار، نظام دیوان‌سالاری و نظام تشویق و تقویت نوآوری، با توجه به الگوواره حکمرانی دوفضایی

حکمرانی اقتصادی و تولید نوع ۴،۰: تجربه کشورها با جهش تولید بالا نشان می‌دهد که این سه محور نقش کانونی و اساسی در جهش تولید داشته‌اند که این سه حوزه با توجه به ظرفیت فیزیکی - سایبری باید بازسازی شود: الف) اصلاح ساختار و رفع موانع مرتبط با تولید خصوصاً در بخش خصوصی که بتواند در کوتاه‌ترین زمان ممکن مجوز شروع کار را بگیرد و در واردات و صادرات تکلیف روش و شفاف و فرآیند سریع داشته باشد؛ ب) اصلاح نظام دیوانسالاری، فرآیندهای پیچیده نظام دیوانسالاری منشأ طولانی شدن انجام کارهای ساده و منشأ ظرفیت ایجاد کردن برای فساد اداری است. الکترونیک کردن نظام دیوانسالاری، هوشمندسازی و اتوماتیک کردن روند، می‌تواند مسیر حرکت تراکنش‌های اداری را حتی قبل از درخواست و اعلام نیاز به جریان بیندازد و یک نوع احترام دائمی به حقوق شهروندان را تأمین کند؛ ج) نوآوری و ابتکارهای جدید که می‌تواند تأمین‌کننده نیازهای اساسی جامعه باشد. نوآوری هم موجب خلق ثروت می‌شود و هم سرمایه انسانی و اجتماعی را به فعلیت در می‌آورد. در یک تقسیم‌بندی، اقتصادها را می‌توان به دو دسته ابتکاری یا تقلیدی طبقه‌بندی کرد. علاوه بر این، مفهوم رژیم فناورانه به عنوان پیشران اقتصاد کشورها به این موضوع بستگی دارد که منبع پیشرفت فنی، خارجی (مثلاً پایگاه‌های دانش علمی در دسترس عموم) یا منبعث از قابلیت‌های انباشته شده فناورانه در خود سیستم باشد. این نوع دوم سیستم‌های اقتصادی، به عنوان رژیم‌های کارآفرین مورد استفاده قرار می‌گیرند که با استفاده از تنظیم پارامترهای خاص مدیریت می‌شوند.

۶) توجه به تغییر در منطق تولید و بهره‌وری و بهره‌مندی از ارزش افزوده تولید دیجیتال (رقومی) متمایل به بی-

نهایت تولید: سال هاست که تولید دستی جای خود را به تولید مکانیکی و صنعتی داده است. هر دو تولید قبلی، از جنس تولید منوال، شیئی و فیزیکی هستند که منطق تولید آن یک تلاش به منزله یک تولید است. بر مبنای این واقعیت تولید همواره تابع منطق یک تولید، یک توزیع و یک مصرف بوده است. در ادامه کار مکانیکی و تبدیل کار مکانیکی فیزیکی به کار مکانیکی دیجیتال (رقومی)، بر بستر اینترنت، فضای سایبرنتیک و مجازی با منطق جدیدی از کار و تولید مواجه شده است که اساساً منطق کار اقتصادی مبتنی بر نظام تک تولید، تک توزیع و تک مصرف را به کار یک تلاش به منزله متمایل به بی‌نهایت تولید، توزیع و امکان مصرف متمایل به بی‌نهایت تبدیل کرده است (عاملی، ۱۳۸۵؛ عاملی، ۱۳۸۷؛ عاملی، ۱۳۹۲). نمونه این نوع تولید و نظام بهره‌وری و ارزش افزوده را در انواع اپلیکیشن‌های خدمات الکترونیک به وضوح می‌بینیم که نمود آن در خدمات بانکداری، خدمات هوشمند صنعتی، کشاورزی و حتی حوزه مرتبط با آموزش به صورت کاملاً هوشمند، نیمه هوشمند و ترکیبی است. در یک مثال واضح، انتشار کتاب یا روزنامه فیزیکی که موضوع تیراژ و تعداد انتشار است، درحالی‌که انتشار کتاب یا روزنامه دیجیتال (رقومی) بر بستر جهانی اینترنت یا شبکه‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی ارتباطی رقومی، به مجرد در معرض‌گذاری، نشر و توزیع شده و امکان مصرف متمایل به بی‌نهایت محقق می‌شود. بر این اساس در نظام بودجه‌ریزی و برنامه‌ای نیازمند تجدیدنظر و اختصاص اعتبارات لازم برای سرمایه‌گذاری در اقتصاد دانش‌بنیان با تکیه بر تولیدات قابل مدیریت بر بستر سایبرنتیک (دیجیتال) و شبکه‌ای هستیم. از این طریق تغییر در منطق تولید، منشأ جهش قدرتمند در حوزه تولید خواهد شد.

۷) **تکیه بر ظرفیت‌های بومی و منابع و ذخایر ملی طبیعی و انسانی:** منابع طبیعی به عنوان بخش مهمی از سرمایه ملی کشورها، از جمله محرک اصیل و مهم رشد اقتصادی کشورهاست که قابلیت تبدیل شدن به سرمایه را دارد و استفاده بهینه از آن می‌تواند تأمین کننده استقلال کشور، فراوانی تولیدات موردنیاز زندگی مردم و تقویت کننده درآمد ملی و درآمد سرانه باشد.

۸) **تقویت زیرساخت دانشی تولید مبتنی بر سرمایه انسانی ماهر و خلاق و بهره‌گیری از منابع انسانی و اجتماعی حوزه علم و فناوری کشور:** امروز سرمایه‌گذاری دانشی خصوصاً در حوزه نوآورانه و دانش‌های مرتبط با فضای سایبر و هوش مصنوعی که امکان افزایش تولید را با فراوانی بالا فراهم کند، یک امر مهم و راهبردی است. سرمایه‌گذاری در حوزه‌های آموزش و مهارت نیروی انسانی، تحقیق و توسعه و تقویت و حمایت از نیروی انسانی خلاق و نوآور در جهش اقتصادی با رویکرد مذکور از اهمیت زیادی برخوردار است. در مراحل نخست جهش اقتصادی، آموزش و مهارت و پژوهش و توسعه اولویت دارد و در مرحله بعد، خلاقیت و نوآوری و شجاعت علمی شرط تداوم جهش اقتصادی محسوب می‌شود. همان‌طور که مقام معظم رهبری می‌فرمایند که «ما دانشمند و متخصص و شرکت‌های دانش‌بنیان و افراد مبتکر در کشور زیاد داریم؛ و این جزو مهم‌ترین زیرساخت‌های اقتصادی است در هر کشور؛ یعنی مهم‌ترین زیرساخت اقتصادی برای یک کشور، وجود نیروهای انسانی است»^۱.

۹) **استفاده از ظرفیت مالی و انسانی ایرانیان داخل و خارج از کشور (منبع کردن انبوه جمعیت^۲):** اقتصادهای نوظهور و دارای بیشترین سرعت رشد که می‌توان آنها را نمونه‌هایی از اقتصادهای در حال جهش تولیدی در نظر گرفت، بیش از هر عنصر دیگری، به جلب مشارکت عمومی وابسته است. درحالی‌که اقتصاد کلاسیک، به مصرف عمومی وابسته بود، اقتصادهای صنعتی نسل چهارم به مشارکت عمومی در تولید وابسته است. این ساخت اقتصادی جدید، با تغییر در الگوهای سنتی کسب و کار و تعریف جدید از مرزبندی‌های سنتی اشتغال، فراغت و مانند آن، نیروی اقتصادی مولد بنگاه‌ها را به سطح جهانی توسعه می‌دهد. برآوردها نشان می‌دهد که جامعه ایرانیان خارج از کشور با احتساب نسل دومی‌ها و نسل سومی‌ها از یک جمعیت حدود ۶ میلیون نفری برخوردار هستند (شعردوست، ۱۳۹۵) و سرمایه آنها حدود ۴۰۰۰ میلیارد دلار (۴ تریلیون دلار) است^۳ که بیش از ۲ درصد بودجه و اعتبارات سالیانه جهان را به خود اختصاص می‌دهد. این سرمایه عظیم انسانی و مالی همراه با ابرسرمایه انسانی و مالی ایرانیان داخل کشور، امکان بزرگی برای جهش تولید محسوب می‌شود، مشروط به آنکه در روش‌ها، رویکردها و فرایندهای تغییرات اساسی صورت گیرد، به گونه‌ای که انگیزه مشارکت فکری و مالی را به صورت انقلابی افزایش دهد و حس عضویت و اعتماد ملی را از هر روز گذشته تاریخ قدرتمندتر کند.

۱۰) **اصلاح رفتارهای اقتصادی و زندگی واقع‌بینانه (اصلاح فرهنگ زندگی):** جهش در اقتصاد نیازمند تحول در بعد رفتار اقتصادی هم در سطح نهادی و هم در سطح مردمی است. مؤسسات اقتصادی از جمله بخش تولید نمی‌تواند تغییری جهشی و تحولی را تجربه کند، مگر اینکه رفتارهای اقتصادی و تجاری به میزان متناسب تغییر یابد و از آنجایی که این امر نمی‌تواند اتفاق بیفتد مگر اینکه یک تحول عمیق نهادی رخ دهد، جهش به شکل جدید ساخت عمومی باید از طریق

^۱ بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ۲۰/۱۲/۱۳۹۲

^۲ Crowdsourcing

^۳ <http://mashruh.ir/session/52005/text>

تغییر همزمان طراحی کلان نهادی انجام شود و در نتیجه تغییر حاصل از آن در جهت‌گیری مجدد تفکر، نگرش، ارزش‌های اخلاقی و انتظارات اقتصادی رخ دهد. در شرایط بحران و هنگامی که تغییرات سریع اقتصادی، خارج از کنترل انجام می‌شود، باید واقع‌بینانه زندگی کنیم تا شاداب باشیم. وقتی فاصله بین واقعیت از زندگی و توقع از زندگی زیاد می‌شود، با رفتار فردی و اجتماعی ناراحت مواجه می‌شویم. در واقع نگرش ما به زندگی می‌تواند ضریب متفاوتی از رشد تولید را معنا ببخشد. فرهنگ مصرف‌گرایی، اسراف و تبذیر و در نهایت راضی نبودن از زندگی در همه حال، هر نوع رشد یا جهش اقتصادی را با شکست مواجه می‌کند. اصلاح نگاه به زندگی، راضی بودن از داشته‌ها و البته تلاش کردن برای بهتر و کیفی‌تر زندگی کردن، اتفاقات مهمی را رقم خواهد زد.

(۱۱) **استفاده بهینه از انرژی، صیانت محیط زیست و پرهیز از اسراف (اصلاح الگوی مصرف):** وی جی^۱ به زبان چینی به معنای چالش و فرصت به معنای دو سوی یک سکه است که نشان می‌دهد یک چالش می‌تواند توسط افراد هوشمند به فرصت تبدیل شود. مقایسه جهش‌های اقتصاد ملی ایالات متحده، ژاپن و چین نشان می‌دهد که جهش مثبت با مصرف انرژی بالا و جهش منفی با تقاضای انرژی کم همراه بوده است. در اقتصاد چین، در سال ۲۰۰۰ و در دوره جهش مثبت شاهد مصرف بالای انرژی بودیم. با این حال، اگرچه رشد اقتصادی در دهه گذشته برای چین بالا بوده است، اما بهره‌وری استفاده از انرژی در این کشور، رو به زوال بوده است. این یک چالش مهم در توسعه اقتصادی چین است. تقاضای بالای انرژی از منابع الکتریسیته، زغال سنگ، نفت و گاز و به‌ویژه سهم بالای استفاده از زغال سنگ در کل مصرف انرژی به تولید مواد شیمیایی و منجر به انتشار آلودگی آب‌ها در این کشور شده که به سلامت و زندگی مردم آسیب جدی رسانده است. در این صورت، پرسش اساسی برای چین این است که آیا تقاضای انرژی باید رشد سریع خود را برای تحقق رشد اقتصادی در آینده حفظ کند؟ پاسخی که چین به این مسئله داده است، حاوی نکته آموزنده‌ای است. اگرچه جهش تولید الزاما منجر به مصرف بالای انرژی می‌شود، اما مادامی که به بُعد بهره‌وری در مصرف انرژی (مصرف بهینه) توجه نشود، تأثیرات مخرب مصرف بالای انرژی در جامعه و در میان‌مدت و بلندمدت، بیش از تأثیرات مثبت جهش تولید خواهد بود، لذا همزمان با جهش تولید باید الگوی مصرف بهینه را دنبال کرد. حسب آمار رسمی در سال ۱۳۹۸، ایران بیش از ۲٫۵ برابر میانگین مصرف جهانی انرژی مصرف می‌کند. شاخص شدت مصرف انرژی ایران ۰٫۶۳ درصد است و بعد از ایران، روسیه و عربستان سعودی به ترتیب با شاخص شدت انرژی ۰٫۵۳ و ۰٫۵۱ درصد بالاترین مقدار شاخص شدت انرژی را به خود اختصاص داده‌اند. در واقع یکی از چالش‌های جهش تولید، تخریب محیط زیست است که منجر به تخریب همه موجودات و پیامدهای بزرگ محیط زیستی، انسانی و اجتماعی می‌شود.

(۱۲) **جهش به عنوان روند مستمر:** موضوع مهم در الگوهای جهش اقتصادی در حوزه تولید اقتصادی و به تبع آن، رشد اقتصادی، موضوع «استمرار^۲» آن و این مخاطره است که به زودی تحول منجر به جهش اقتصادی به پایان خواهد رسید، مگر آن که برای ایجاد جهش مداوم، «گوناگونی^۳» جدیدی ایجاد شده باشد که زمینه‌های متنوعی برای انتخاب و همچنین رانش ارائه نماید. این امر به‌ویژه برای الگوهای رشد اقتصادی بسیار مهم است که در آن ماهیت پایایی روند تغییر فناورانه مهم‌تر از سایر جنبه‌هاست. بنابراین لازم است توجه زیادی به نحوه تحقق نوآوری توسط بنگاه‌ها، به صورت فردی و جمعی انجام شود. سیستم‌ها و از جمله سیستم‌های اقتصادی همواره تمایل به پایایی دارند. یک سیستم، بدون

^۱ 危机

^۲ continuity

^۳ variety

اصل پایایی قادر به بازتولید خود نیست و این پارادوکس جهش است. درواقع، مهمترین پرسش در طراحی الگوهای جهش تولید و رشد اقتصادی این است که چطور می‌توانیم در عین حفظ ثبات، پویایی ضروری به عنوان اصل اساسی جهش را ایجاد کنیم؟

امید است با لطف و هدایت الهی و بهره گرفتن از راهبردهای حکیمانه رهبر فرهیخته و الهی جمهوری اسلامی ایران و همدلی و همکاری قوای سه گانه، مردم شریف ایران و همه اندیشمندان و جامعه علمی و با الهام از خون شهدای با عظمت دوره انقلاب و جنگ تحمیلی و مدافعان حرم بتوانیم مسیر علمی و تخصصی را برای رشد و پیشرفت جمهوری اسلامی ایران طی کنیم. بدیهی است این اقدامات با هدف استقرار جامعه اسلامی، تقویت کیفیت زندگی مردم و دست یافتن به تمدن نوین اسلامی صورت می‌گیرد و سزاوار است که گام‌های مهم و موثری در سال ۱۳۹۹ برداشته شود. در آستانه ورود به قرن ۱۵ با پشتوانه تمدن هزاره‌ای که شواهد بزرگی از فرهنگ، فرهیختگی و توانمندی را در خود نهفته دارد، قرار گرفته ایم که اقتضا می‌کند، از تجربه‌های تلخ و شیرین این سرزمین حکیم پرور بهره گرفته شود و توان همه ملت شریف ایران و با الگوی اسلامی انقلابی پرچم عزتمند جمهوری اسلامی ایران پر فروغ تر از گذشته بر افراشته و بالنده باشد.

سعید رضا عاملی

دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی

ضمیمه: مفهوم جهش تولید و تجربه چین و کره

مفهوم جهش اقتصادی

جهش تولید نوعی تغییر در وضعیت اقتصادی است که آثار محسوسی را در اقتصاد ملی بوجود بیاورد و جهش رشد پایدار اقتصادی را با تأمین عدالت اجتماعی فراهم سازد. هدف‌گیری اصلی رفع گره‌های مهم اقتصادی کشور، تقویت تولیدات مرتبط با بهبود زندگی مردم، تقویت سرمایه و بنیه اقتصادی اصلی، اصلاح ساختار مدیریتی کشور، باز مهندسی نظام دیوانسالاری و بهینه‌سازی مصرف از طریق ترویج فرهنگ اقتصاد اسلامی است.

بر اساس «نظریه جهش»، یک تازه وارد^۱ هرگز نمی‌تواند در عرصه اقتصادی جهش داشته باشد، مگر اینکه راه خودش را که راهی متفاوت از پیشروهاست، بوجود بیاورد. در واقع تازه واردین اگر همان مسیری را بروند که پیشروها طی کردند و پا جای پای آنها بگذارند، هرگز نمی‌توانند از آنها سبقت بگیرند. در نهایت آنها باید راه خودشان را بسازند، اما در این مسیر می‌توانند از تجارب پیشروها استفاده کنند. همچنین جهش موفق نه تنها نیاز به ظرفیت‌سازی دارد، بلکه باید جهش «اختصاصی هوشمند» در بخش‌ها و فناوری‌های بوجود آید (لی، ۲۰۱۹) و متناسب با زمینه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی باشد.

به‌طور حتم نگاه متفاوت اسلام به جامعه و پیشرفت و توجه محوری به عدالت اجتماعی و کیفیت و سبک زندگی امر متمایز کننده جامعه اسلامی ایران از کشورهای پیشرفته جهان خواهد بود. در این نگاه، ضمن توجه محوری به جذب سرمایه، نوآوری، اصلاح ساختار اداری و دیوانسالاری، تسهیل و تسریع فرآیند تولید، هدف‌گذاری تمدن نوین اسلامی به عنوان یک جامعه مطلوب در مسیر حرکت ظهور و بروز پیدا می‌کند و این هدف، مسیر حرکت را با جهان سرمایه‌داری و سوسیالیسم ضعیف شده متفاوت و متمایز می‌کند.

در رویکردی تاریخی، در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، «انباشت سرمایه» به عنوان محرک اصلی جهش اقتصادی در نظر گرفته می‌شد. اما از این زمان به بعد، اقتصاددانان، «قابلیت‌های فناورانه» را به عنوان عامل جهش اقتصادی در نظر گرفتند. ولی در عمل مشاهده شد که پس از انتقال فناوری‌های وارداتی جدید، نوعی شکاف میان فرهنگ و دانش و مهارت‌های داخلی و استفاده از فناوری وارداتی در کشورهای وارد کننده بوجود آمده است. لذا برخی کشورها بر اهمیت سرمایه‌گذاری روی آموزش، مهارت‌ها و پژوهش و توسعه و همچنین قابلیت‌های سازمانی و مدیریتی تأکید کردند و به دنبال اتخاذ چنین رویکردی، جهش اقتصادی را تجربه کردند (لی و مالربا، ۲۰۱۸). اما در ادامه مشخص شد که علاوه بر توسعه آموزش و مهارت‌ها و پژوهش و توسعه، «نوآوری» عامل کلیدی برای پایداری و تداوم جهش موفق اقتصادی است. جایگاه نوآوری و ابتکارات نقش محوری در جهش تولید دارد.

تجربه چین و کره جنوبی در جهش اقتصادی

در دهه‌های اخیر، اقتصاددانان زیادی به بررسی وضعیت اقتصادی‌هایی پرداختند که هرچند رشد و توسعه خود را با تأخیر آغاز کردند، اما در مدت زمان کوتاهی به سطح قابل توجهی از توسعه اقتصادی دست یافتند. ژاپن، کره، چین و تایوان از جمله کشورهای پیشتازی هستند که برنامه‌هایی برای جهش اقتصادی یا «معجزه^۲ اقتصادی» خود تدوین کرده‌اند. مروری بر برنامه‌های این کشورها

¹ Newcomer

² Miracle

نشان می‌دهد که این کشورها ابتدا بر آموزش و مهارت و پژوهش و توسعه تمرکز داشته‌اند و در مرحله بعدی، روی نوآوری و خلاقیت و استفاده از فناوری‌های جدید تمرکز کرده‌اند.

چین: برنامه چین نوآور

در کشور چین، جهش اقتصادی از سال ۱۹۷۸ با روی کار آمدن دنگ شیائو پینگ کلید خورد و این کشور از یک «اقتصاد کوچک» به یک «غول اقتصادی» تبدیل شد. چین در دوره گذار، بر شناخت و پذیرش اشتباهات گذشته، تبیین دقیق اهداف اقتصادی، حرکت به سمت نوسازی با تأکید بر رفاه عمومی، تغییر از نیروی کار ارزان به نیروی کار نوآورتر و ماهرتر؛ تقویت بخش خصوصی اولویت‌بخشی بر کارآفرینان صنعتی، اتحاد نخبگانی و بهره‌برداری از دستاوردهای فرهنگی و استفاده از تجارب سایر کشورها در حوزه رشد اقتصادی تمرکز داشت (سانگ و دیگران، ۲۰۱۷). در حال حاضر، چین بر «نوآوری درون‌زا» و بویژه نوآوری فناورانه تأکید دارد و بر صنعت ۴،۰ تأکید می‌شود. دستور کار اصلاح راهبردی برای تقویت چین نوآور و مولد در این کشور مطرح است که بر اساس آن، هفت حوزه اصلاح ساختاری و نهادی عبارتند از (گروه بانک جهانی، ۲۰۱۹):

- بازتعریف سیاست‌های صنعتی و حمایت از رقابت بازار: تغییر از سیاست‌های صنعتی عمودی به سیاست‌های افقی؛ سیاست‌های صنعتی برای حمایت از رقابت‌پذیری بازار؛ تشویق رقابت بیشتر در بخش خدمات؛ تشویق کارآفرینی و بهبود فضای کسب و کار؛ تضمین رقابت عادلانه و اصلاح شرکت‌های دولتی
- تشویق نوآوری و اقتصاد دیجیتال: افزایش سریع ظرفیت نوآوری چین؛ تشویق اشاعه نوآوری و فناوری؛ بهبود تحقیق و توسعه؛ بهبود سیاست‌های مالکیت معنوی؛ بهبود مدیریت سیاست‌های نوآوری؛ حمایت از نوآوری برآمده از اشاعه دیجیتال؛ تشویق تجارت داده و جریان داده؛ زیرساخت ارتباطات از راه دور فناوری اطلاعات و ارتباطات
- تقویت سرمایه انسانی: تأکید بر سرمایه‌گذاری روی سرمایه انسانی؛ توسعه مهارت‌های اساسی همگانی؛ ایجاد سیستم آموزش عالی در کلاس جهانی؛ آموزش تفکر خلاقانه و حل مسئله؛ استفاده از فناوری برای آموزش خلاقانه و حل مسئله؛ تقویت سیستم‌های آموزش فنی و حرفه‌ای؛ تقویت یادگیری مادام‌العمر
- تخصیص مؤثر منابع: تخصیص مؤثر منابع مالی و انسانی؛ بهبود کارایی تخصیص کار؛ توسعه بخش مالی چین؛ تأمین مالی بنگاه‌ها و کارآفرینان کوچک و متوسط، ساده‌سازی جریان کار
- توسعه و یکپارچگی منطقه‌ای: افزایش کارایی شهرنشینی؛ برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای؛ سرمایه‌گذاری زیرساختی به عنوان بخشی از ابتکارات توسعه منطقه‌ای.
- تشویق رقابت‌پذیری بین‌المللی و جهانی شدن اقتصادی: یکپارچگی چین در اقتصاد جهانی و بالا بردن رقابت‌پذیری

کره جنوبی

پس از جنگ کره (۱۹۵۰-۱۹۵۳) تلاش زیادی برای بازسازی اقتصاد این کشور صورت گرفت و دوره‌های بازسازی (۱۹۴۵-۱۹۶۱)، دوره رشد با محوریت صادرات (۱۹۶۲-۱۹۷۳)، دوره بحران و بهبود (۱۹۷۴-۱۹۸۲) و دوره تنظیم و رشد (۱۹۸۳-۱۹۹۲) را گذراند. به‌طور کلی، جهش کره در نتیجه یک راهبرد توسعه ملی آگاهانه بود که صنعتی شدن را تشویق می‌کرد و دولت بر ایجاد ظرفیت‌های صنعتی داخلی، توسعه آموزش و مهارت‌ها، ساخت و توسعه زیرساخت‌ها تمرکز داشت و بازارهای سرمایه را به‌طور فعال مدیریت می‌کرد. دولت کره در این کشور از مدرن سازی و ارتقاء فناورانه صنایع بومی از طریق تشویق ایجاد قابلیت‌های علمی و فناورانه بومی و حمایت از یادگیری و آموزش حمایت می‌کرد. در نخستین مرحله، دولت بر مهندسی معکوسی و یادگیری از

بهترین تجارب خارجی تمرکز کرد. در ۱۹۷۰ روی ایجاد نهادهای تحقیقاتی دولتی برای توسعه قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بومی سرمایه‌گذاری شد. از دهه ۱۹۸۰ دولت به تحقیق و توسعه پرداخت و مشوق‌هایی را به بخش خصوصی داد تا در بخش تحقیق و توسعه فعالیت داشته باشند. در دهه ۱۹۹۰ نیز دولت از سرمایه‌گذاری کسب و کارها پشتیبانی کرد (آی‌سی‌دی، ۲۰۱۲). در سال‌های اخیر نیز اقتصاد کره بر خلاقیت و نوآوری تأکید دارد که مبتنی بر همگرایی علم و فناوری با صنعت، ادغام و ترکیب فرهنگ و صنعت و شکوفایی خلاقیت است. راهبردهای این برنامه «نوآوری اقتصادی» عبارتند از (یوون، ۲۰۱۶):

- «ایجاد اکوسیستمی که خلاقیت به صورت عادلانه پاداش داده شود و راه‌اندازی یک شرکت ساده باشد؛
- تقویت پیشرفت جهانی و ایفای نقش راهبری در اقتصاد خلاقانه از طریق کمک مالی کسب و کارها و کسب و کارهای کوچک و متوسط؛
- ایجاد موتور رشدی برای توسعه محصولات و بازارهای جدید؛
- آموزش استعدادهای خلاق جهانی؛
- تقویت صلاحیت‌ها برای نوآوری در S&T و ICT به عنوان بنیان‌های اقتصاد خلاقانه؛
- توسعه فرهنگ اقتصاد خلاقانه که در آن مردم و دولت با یکدیگر کار کنند»

بر اساس برنامه نوآوری، کشور کره «استراتژی رشد» (۲۰۱۶) را تدوین کرده که شامل پیاده‌سازی تعهدات کلیدی قبلی و تعهدات جدیدی برای اصلاح ساختاری است. اما در کنار پیشرفت فناورانه و نوآوری در کره، برخی دیگر بر عوامل دیگری چون چابکی، بنچ مارکینگ، همگرایی و تخصیص نیز به عنوان عوامل جهش اقتصادی این کشور اشاره کرده‌اند (موون، ۲۰۱۶).

منابع

- شعردوست، ع. ا. (۱۳۹۵). دلیل ارائه آمار هنگفت ایرانیان خارج‌نشین چیست؟ بازیابی از: <https://www.javanonline.ir/fa/news/789705/>
- عاملی، س. ر. (۱۳۸۲ الف). دوج جهانی شدن‌ها و آینده جهان. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۶۹: ۱۵-۲۸.
- عاملی، س. ر. (۱۳۸۲ ب). دوج جهانی شدن‌ها و جامعه جهانی اضطراب. نامه علوم اجتماعی، ۱۱ (۱): ۱۴۳-۱۷۴.
- عاملی، س. ر. (۱۳۸۲ ج). دوج جهانی شدن‌ها و هویت‌های همزمان آینده. بازیابی از وب‌گاه جامعه اطلاعاتی ایرانی: www.iranwsis.org
- عاملی، س. ر. (۱۳۸۵). ارزیابی فضای مجازی ایرانی، مجموعه مقالات دانشجویی. تهران: دانشگاه تهران، گروه ارتباطات و مؤسسه مطالعات آمریکای شمالی و اروپای دانشگاه تهران، شورای عالی اطلاع‌رسانی.
- عاملی، س. ر. (۱۳۸۷). مطالعات شهر مجازی تهران: رویکرد تحلیلی به فضاها عمومی. تهران: انتشارات آوای قلم.
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۰ الف). مطالعات جهانی شدن: دوفضایی شدن‌ها و دوج جهانی شدن‌ها. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۰ ب). رویکرد دوفضایی به آسیب‌ها، جرایم، قوانین و سیاست‌های فضای مجازی. تهران: امیرکبیر.
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۲). کار مجازی و اقتصادی بی‌نهایت بازده. دنیای اقتصاد، شماره ۳۱۳۸، بازیابی از: <http://www.donya-e-jeqtesad.com/news/785858>
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۶ الف). فلسفه فضای مجازی. تهران: امیرکبیر.
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۶ ب). اینترنت و دوفضایی شدن علوم. تهران: ریاست جمهوری: معاونت علمی و فناوری، مرکز روابط عمومی و اطلاع‌رسانی، دانش‌بنیان فناوری.
- عاملی، س. ر. (۱۳۹۷). الگوی حکمرانی دوفضایی. تهران: امیرکبیر.
- Lee, K. & Malerba, F. (2018). Economic Catch-Up by latecomers as an evolutionary process. In *Modern Evolutionary Economics: An Overview*. Publisher: Cambridge University Press.
- Lee, K. (2019). *The Art of Economic Catch-Up: Barriers, Detours, and Leapfrogging In Innovation Systems*. Cambridge University Press.
- Moon, H. C. (2016). The Strategy for Korea's Economic Success. Retrieved from: <https://worldfinancialreview.com/the-strategy-for-koreas-economic-success/>
- OECD (2012). *Industrial Policy and Territorial Development: LESSONS FROM KOREA*. OECD.

Song, L. & et al (2017). *China's new sources of economic growth: human capital, innovation and technological change*. ANU Press.

World Bank Group (2019). *Innovative China: New Drivers of Growth*. World Bank Group.

Yoon, D. R. (2016). *New Paradigm of Korean Economy: To be More Creative and Innovative*. Korea Institute for International Economic Policy.